

Temat 19: Kaszubi w statystyce (cz. III).

Do przełomu XX/XXI w. istniały tylko dane szacunkowe co do liczebności Kaszubów, oparte na badaniach socjologicznych (zob. temat 19, cz. II). Według nich Kaszubi mieli poczucie odrębności, ale przy zachowaniu polskiej świadomości narodowej. Przekonanie o tzw. podwójnej tożsamości (*Kaszubi uważają się bowiem jednocześnie za Kaszubów i Polaków*), rozpowszechniane m.in. przez gdańskich socjologów Marka Latoszka oraz Brunona Synaka i będące niemal oficjalną wykładnią tożsamości Kaszubów, zostało zweryfikowane w czasie Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 r. W środowiskach kaszubskich rosły jednak obawy, co do uczciwego przebiegu akcji spisowej (m.in. sygnalizowano, że ankieterzy są pouczeni, aby nie zapisywać kaszubskich deklaracji językowych, a zwłaszcza narodowych). Obawy okazały się zasadne, ponieważ w trakcie spisu odnotowywano wiele przypadków nieuwzględniania przez ankieterów kaszubskich deklaracji językowych i narodowościowych. Jednocześnie Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie (ZKP) wzywało do podawania języka kaszubskiego, ale sprzeciwiało się deklarowaniu narodowości kaszubskiej. W związku z tym działacze kaszubscy skupieni wokół czasopisma *Ódroda*, przy wsparciu kilku osób związanych z wychodzącą na początku lat 90. XX w. *Tatczężną*, rozpowszechnili ulotki informujące o tym, że Kaszubi mają prawo deklarować swój język i narodowość.

SPIS Powszechny 2002

**MASZ PRAWO
DEKLAROWAĆ
NARODOWOŚĆ
KASZUBSKĄ**

III. NARODOWOŚĆ

33. Do jakiej narodowości się Pan(i) zalicza?
(nie należy myśleć z przynależnością państwową - czyli obywatelstwem,
o które pytaliśmy w pyt. 16)
W przypadku odpowiedzi 2 wpisać nazwę narodowości niepolskiej.

1 polskiej 2 niepolskiej (jakiej?)

K A S Z U B S K I E J

J E Z E L I R A C H M I S T R Z B E D Z I E N A K Ł A N I A Ł C I Ę
D O Z M I A N Y D E K L A R A C J I O P R Z Y N A L E Ż N O Ś C I
D O N A R O D O W O Ś C I K A S Z U B S K I E J, P O I N F O R M U J
G O, Ż E J E S T T O P R Z E S T Ę P S T W O P R Z E C I W I K O
W I A R Y G O D N O Ś C I D O K U M E N T Ó W
(K O D E K S K A R N Y, R O Z D Z I A Ł X X X I V, A R T. 2 7 0 - 2 7 1)

SPIS Powszechny 2002

Ulotka zachęcająca do deklarowania narodowości kaszubskiej w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 r. (Źródło: Zbiory własne)

Wyniki spisu ogłoszono dopiero w 2003 r. Stały się powodem ożywionej dyskusji w mediach (zob. linki do stron internetowych). W związku z tym, że ponad 5 tys. osób zadeklarowało narodowość kaszubską, przywódcy ZKP (i zarazem naukowcy, głównie historycy i socjologowie), którzy wielokrotnie zapewniali, że *nie ma problemu narodowości kaszubskiej*, starali się pomniejszyć ich znaczenie. Brunon Synak (prezes ZKP w latach 1998-2004) wyjaśniał to w następujący sposób: *Jeżeli chodzi o narodowość, to liczbę 5 tys. osób, które określiły swoją narodowość jako kaszubską, a więc inną niż polską, uważam i tak za zawyżoną. (...) Kwestionariusz spisowy nie dawał żadnej możliwości takiego podwójnego, narodowo-etnicznego, samookreślenia siebie. W związku z tym część Kaszubów, chcąc pokazać swoją regionalno-etniczną odrębność, deklarowała narodowość „inną niż polską”. Sądzę też, że część Kaszubów deklarowała odrębną narodowość na zasadzie przekory, jako możliwość dania pełnego wyrazu własnej odrębności, po wcześniejszych okresach upokorzeń i dyskryminacji.*

W spisie powszechnym z 2002 r. ponad 52 tys. osób zadeklarowało posługiwanie się w kontaktach domowych językiem kaszubskim (dla porównania: język niemiecki – 204,5 tys., śląski – 56,6 tys., białoruski – 40,6 tys.). Była to znacznie mniejsza liczba osób niż wskazywały wcześniej przeprowadzone badania socjologiczne.

Spis powszechny przeprowadzony w 2011 r. dawał już możliwość *podwójnego, narodowo-etnicznego, samookreślenia*, ponieważ formularz spisowy zawierał w tej materii dwa pytania. Pierwsze z nich brzmiało: *Jaka jest Pana(i) narodowość?* Drugie natomiast: *Czy odczuwa Pan(i) przynależność także do innego narodu lub wspólnoty etnicznej?* Narodowość (przynależność narodową lub etniczną) definiowano jako *deklaratywną, opartą na subiektywnym odczuciu, indywidualną cechą każdego człowieka, wyrażającą jego związek emocjonalny, kulturowy lub wynikający z pochodzenia rodziców z określonym narodem lub wspólnotą etniczną*. Także w kwestii języka wyróżniono dwie kategorie – język używany w kontaktach domowych oraz język ojczysty.

Przed, a także w czasie przeprowadzania spisu trwała na falach Radia Kaszëbë i na kanale telewizyjnym CSBTW kampania zachęcająca Kaszubów do deklarowania języka i narodowości kaszubskiej. Z kolei Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie wzywało Kaszubów do podawania języka kaszubskiego i deklarowania przynależności do kaszubskiej wspólnoty etnicznej. Spis z 2011 r. potwierdził fakt, że zdecydowana większość Kaszubów ma polskie poczucie narodowe. Należy jednak podkreślić, że w ciągu ostatnich 10 lat ponad trzykrotnie zwiększyła się grupa deklarująca narodowość kaszubską (jako jedyną zadeklarowało ją ponad 16 tys. osób). Kaszubi są więc narodem, który wykazuje się największą dynamiką (pomijając

najmniejszą grupę narodową – Karaimów) w tej materii. Dla porównania można wskazać, że liczba narodowych deklaracji śląskich zwiększyła się dwukrotnie (z 173 tys. w 2002 r. do 375 tys. w 2011 r.), a u pozostałych mniejszych utrzymała się na tym samym poziomie lub nawet spadła. Szczegółowe dane zostały przedstawione w poniższej tabeli.

2011					
Identyfikacja narodowo-etniczna	Identyfikacja pierwsza (pierwsze pytanie)		Identyfikacja druga (drugie pytanie)	Razem – niezależnie od liczby i kolejności deklaracji (w pierwszym lub drugim pytaniu)	
	Ogółem	w tym jako jedyna		Ogółem	w tym występująca z polską
śląska	435 750	375 635	410 969	846 719	430 798
kaszubska	17 746	16 377	214 801	232 547	215 784
niemiecka	74 464	44 549	73 350	147 814	63 847
ukraińska	38 387	27 630	12 613	51 001	20 797
białoruska	36 399	30 195	10 388	46 787	15 562
romska	12 560	9 899	4 489	17 049	7 036
rosyjska	8 203	5 176	4 842	13 046	7 119
łemkowska	7 086	5 612	3 445	10 531	3 621
litewska	5 599	4 830	2 264	7 863	2 961
żydowska	2 488	1 636	5 020	7 508	5 355
ormiańska	2 971	2 031	652	3 623	1 524
czeska	1 307	969	2 139	3 447	2 176
słowacka	2 294	1 889	947	3 240	1 114
tatarska	1 000	665	916	1 916	1 112
karaimska*		233		346	

Tabela 1. Wyniki spisu powszechnego w 2011 w sferze identyfikacji narodowo-etnicznych.

*W przypadku mniejszości karaimskiej dane są niepełne. Deklaracje złożoną (odpowiedzi na dwa pytania) podało 113 osób. Można przypuszczać, że zdecydowana większość z tej grupy zadeklarowała przynależność – obok karaimskiej – polską.

(Źródło: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf)

W porównaniu do 2002 r. wzrosła także liczba deklaracji językowych – 108 140 osób stwierdziło, że posługuje się w kontaktach domowych językiem kaszubskim, w tym dla 3 802 osób jest to jedyny język używany w kontaktach domowych (dla porównania: śląski zadeklarowało 529,4 tys. osób., z tego dla 126,5 tys. osób to jedyny język). Należy dodać, że jako język ojczysty kaszubski zadeklarowało 13 799 osób (dla porównania: śląski jako ojczysty zadeklarowało – 140 tys., niemiecki – 58,2 tys., ukraiński – 28,2 tys., białoruski – 17,5 tys., rosyjski – 17 tys., romski – 8,6 tys.).

Niestety, Główny Urząd Statystyczny nie opublikował dokładnych danych na temat deklaracji etnicznych i językowych w poszczególnych gminach. Dysponujemy jedynie wykazami gmin, w których ponad 10% zadeklarowało przynależność do mniejszości oraz tych, w których 20% zadeklarowało posługiwanie się językiem mniejszości.

Powiat	Lp. gmin	Gmina
Bytowski	1	Bytów (gmina miejsko-wiejska)
	2	Borzytuchom
	3	Czarna Dąbrówka*
	4	Lipnica*
	5	Parchowo*
	6	Studzienice
	7	Tuchomie
Chojnicki	8	Brusy (gmina miejsko-wiejska)
	9	Konarzyny
Gdański	10	Przywidz
Kartuski	11	Kartuzy (gmina miejsko-wiejska)*
	12	Chmielno*
	13	Przodkowo*
	14	Sierakowice*
	15	Somonino*
	16	Stężycza*
	17	Sulęczyno*
	18	Żukowo (gmina miejsko-wiejska)*
Kościerski	19	Kościerzyna (miasto)
	20	Dziemiany*
	21	Karsin

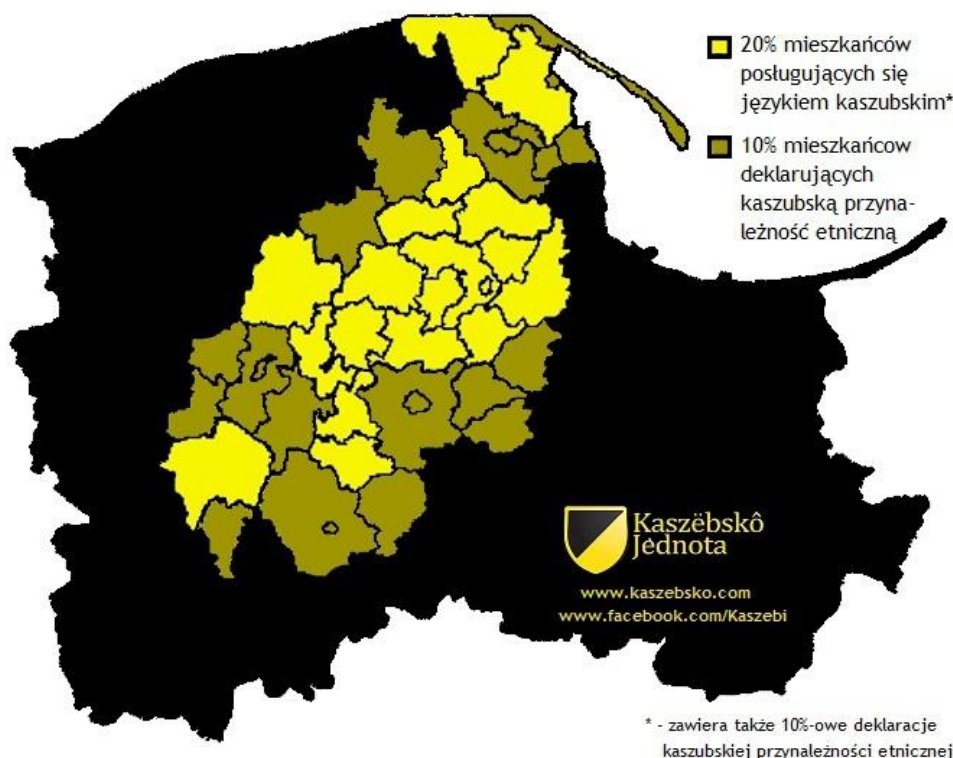
	22	Kościerzyna (gmina)
	23	Liniewo
	24	Lipusz*
	25	Nowa Karczma
Lęborski	26	Cewice
Pucki	27	Puck (miasto)*
	28	Hel (miasto)
	29	Jastarnia (miasto)*
	30	Kosakowo
	31	Krokowa*
	32	Puck (gmina)
	33	Władysławowo (miasto)
Wejherowski	34	Wejherowo (miasto)
	35	Linia*
	36	Luzino*
	37	Łęczyce
	38	Reda (miasto)
	39	Rumia (miasto)
	40	Szemud*
	41	Wejherowo (gmina)

Tabela 2. Wykaz gmin, w których co najmniej 10% mieszkańców zadeklarowało przynależność do wspólnoty kaszubskiej oraz gmin, w których ponad 20% mieszkańców zadeklarowało posługiwanie się językiem kaszubskim (te gminy zaznaczono poprzez znak * i pogrubienie).

(Źródło: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Przynaloznosc_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf)

W obecnym stanie prawnym, w przypadku Kaszubów, o prawach mających istotny wpływ na rozwój kaszubskiej tożsamości i kultury decydują wyłącznie deklaracje posługiwania się językiem kaszubskim (108 tys.). Stanowią one 45,5% ogólnej liczby osób deklarujących przynależność do kaszubskiej wspólnoty narodowo-etnicznej (233 tys.).

Wielkość środków przeznaczanych na projekty służące ochronie i rozwojowi tożsamości kaszubskiej obliczana jest na podstawie liczby użytkowników języka kaszubskiego, a nie ogólnej liczby Kaszubów. Także prawo do dwujęzycznych tablic z nazwami miejscowości i używania języka kaszubskiego w administracji realizowane jest bez dodatkowych wymogów wyłącznie w tych gminach, w których minimum 20% mieszkańców zadeklarowało posługiwanie się na co dzień językiem kaszubskim. Na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku takie prawa obejmują Kaszubów w 19 gminach. Gdyby uwzględnić kaszubskie identyfikacje narodowo-etniczne i zgodnie z opinią Komitetu Ekspertów Rady Europy ds. Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych, opublikowaną w *Raporcie Komitetu z realizacji postanowień Karty w Polsce*, oraz *Zaleceniu Komitetu Ministrów w sprawie realizacji postanowień Karty przez Polskę w dniu 7 grudnia 2011 r.* obniżyć do 10% próg dla wszystkich mniejszości narodowych i etnicznych, to liczba gmin *kaszubskich* mogłaby wzrosnąć do 41.

Kaszubskie deklaracje językowe na tle narodowo-etnicznych

(Źródło:

<http://kaszebsko.com/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=154&cntnt01returnid=26>)

Należy dodać, że około 4 tys. osób deklarujących przynależność do wspólnoty kaszubskiej mieszka poza województwem pomorskim. Najwięcej z nich zamieszkuje w województwie mazowieckim, bo niemal 1100 osób, następnie w zachodniopomorskim – ponad 800, kujawsko-pomorskim – ponad 700 i śląskim – ponad 500.

Osoby, które zadeklarowały w ostatnim spisie powszechnym używanie języka kaszubskiego w kontaktach domowych, mają w zdecydowanej większości podwójną tożsamość (kaszubsko-polską).

Język kaszubski używany w domu (ogółem)	Struktura identyfikacji narodowo-etnicznych			
	wyłącznie polska	polska i niepolska	wyłącznie niepolska	nieustalona
108 140	10 425	88 042	9 672	-

Tabela 3. Język kaszubski używany w kontaktach domowych a kaszubskie identyfikacje narodowo-etniczne.

(Źródło: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf)

Wśród osób deklarujących kaszubski jako język ojczysty dominują osoby, które zadeklarowały jednocześnie polską i kaszubską tożsamość narodowo-etniczną.

Język kaszubski używany w domu (ogółem)	Struktura identyfikacji narodowo-etnicznych			
	wyłącznie polska	polska i niepolska	wyłącznie niepolska	nieustalona
13 799	1 424	10 158	2 217	-

Tabela 4. Język ojczysty a kaszubskie identyfikacje narodowo-etniczne.

(Źródło: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf)

Większość osób deklarujących przynależność do kaszubskiej wspólnoty narodowo-etnicznej mieszka na wsi. Częściej jako Kaszubi deklarują się mężczyźni niż kobiety, choć różnica jest niewielka.

Identyfikacja narodowo-etniczna (ogółem)	Płeć		Miejsce zamieszkania	
	mężczyźni	kobiety	miasto	Wieś
232 547	118 634	113 913	82 407	150 140

Tablica 5. Kaszubskie identyfikacje narodowo-etniczne a płeć i miejsce zamieszkania.

(Źródło: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf)

Także nieco większa liczba mężczyzn niż kobiet posługuje się językiem kaszubskim w kontaktach domowych. Język kaszubski jest używany przede wszystkim przez mieszkańców wsi.

Język używany w domu	Płeć		Miejsce zamieszkania	
	mężczyźni	kobiety	miasto	wieś
108 140	56 901	51 239	18 821	89 318

Tablica 6. Język używany w domu a płeć i miejsce zamieszkania.
(Źródło: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf)

Językiem kaszubskim posługują się głównie osoby w średnim wieku i starsze. Tylko nieco ponad 13% stanowią osoby w wieku do 17 lat. Sytuacja Kaszubów nie odbiega w tej materii od położenia innych mniejszości.

Język używany w domu	Ekonomiczne grupy wieku				
	Wiek przedprodukcyjny (0-17 lat)	Wiek produkcyjny (18-59/64)			Wiek poprodukcyjny 60/65 lat i więcej
		Razem	mobilny 18-44 lata)	niemobilny (45-59/64 lata)	
108 140	14 639	72 346	40 509	31 837	21 155

Tablica 7. Język używany w domu a ekonomiczne grupy wieku.
(Źródło: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf)

Z danych statystycznych wynika, że Kaszubi należą (obok Niemców i Cyganów) do społeczności najslabiej wykształconych spośród wszystkich mniejszości zamieszkujących Polskę.

Identyfikacja narodowo-etniczna (ogółem)	Wykształcenie			
	wyższe	średnie	niższe niż średnie	nieustalone
204 007	21 398	52 239	125 814	4 557

Tabela 8. Kaszubskie identyfikacje narodowo-etniczne a wykształcenie (ludność w wieku 13 lat i więcej).
(Źródło: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf)

Analizując wyniki ostatniego spisu powszechnego wskazuje się na fakt, że nie odzwierciedla on wiernie rzeczywistości. Wynika to z przyjętej metody zbierania danych – część pochodziła wyłącznie z rejestrów i systemów informacyjnych, a część bezpośrednio od ludności w formie spisu internetowego lub dokonanego przez ankietera. Z tego też względu Jan Mordawski, zajmujący się od wielu lat kwestią badania liczebności Kaszubów uważa, że dane statystyczne pochodzące ze spisu *należy traktować jako sondaż, który objął niewielki odsetek ludności.*

Spisy powszechne z lat 2002 i 2011 dały pewne wyobrażenie o liczebności Kaszubów. Stanowią jednocześnie podstawę (wyłącznie język) przy korzystaniu z praw, które daje ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 2005 r. Były również ważnym czynnikiem w procesie instytucjonalizacji kaszubskiego ruchu narodowego. W 2003 r. władze ZKP pod przewodnictwem Brunona Synaka określiły kierunek narodowy w ruchu kaszubskim jako *szkodliwy, krótkowzroczny, nie mający poparcia wśród Kaszubów, skazujący ich i samo Zrzeszenie na społeczną marginalizację.* Z kolei wiosną 2011 r. Łukasz Grzędzicki, prezes ZKP, ujął to jeszcze dobitniej: *Skoro jest jakaś grupa, która chce domagać się uznania narodowości kaszubskiej, to dlaczego jeszcze nie powołali swojej organizacji? Potrzeba zaledwie 15 osób, żeby założyć stowarzyszenie, ale jakoś nikt się do tego nie pali.* Nie znajdując zatem możliwości rozwoju w istniejącej organizacji zwolennicy tzw. opcji narodowej założyli latem 2011 r. własną organizację – stowarzyszenie Kaszëbskô Jednota. Środowisko skupione wokół wspomnianego stowarzyszenia uważa, że – jak to ujął jeszcze w 2003 r. Artur Jabłoński – *przyjęcie opcji narodowej jest najlepszą formułą ochrony i rozwoju kaszubskiego potencjału kulturowego.* Inaczej tę kwestię postrzega Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, dla którego najważniejszym elementem i wyznacznikiem kaszubskości jest język.

.....

Uwaga!

W ramach ćwiczeń, przy omawianiu liczebności ludności kaszubskiej i jej struktury, uczniowie mogą (pod kierunkiem nauczyciela) przeprowadzić i opracować badania statystyczne w szkole, której się uczą (badania mogłyby uwzględniać np. język używany w domu, wiek czy płeć).

.....

Bibliografia

Jabłonski A., *Jeden z 5100*, „Pomerania”, R. 2003, nr 9.

Jabłoński A., *Kaszubi. Wspólnota narodowa*, Gdynia 2013.

Kaszubi. Monografia socjologiczna, red. M. Latoszek, Rzeszów 1990.

Kim są Kaszubi? Nowe tendencje w badaniach społecznych, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2007.

Mordawski J., *Geografia Kaszub*, Gdańsk 2008.

Mordawski J., *Rozważania o liczebności Kaszubów*, „Pomerania”, R. 2014, nr 2.

Mordawski J., *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005.

Obracht-Prondzyński C., *Kaszubi dzisiaj. Kultura – język – tożsamość*, Gdańsk 2007.

Obracht-Prondzyński C., *Spisy czy spiski, czyli o problemach z liczeniem Kaszubów*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, red. L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa 2006.

Synak B., *Karykatura kaszubskiej rzeczywistości*, „Pomerania”, R. 2003, nr 7-8.

<http://www.hgalus.republika.pl/tom.09.htm>

<http://www.hgalus.republika.pl/tom.09a.htm>

<http://kaszebko.com/kim-jestesmy-i-jakie-sa-nasze-cele.html>

http://naszekaszuby.pl/modules/newbb/viewtopic.php?topic_id=10&forum=1#forumpost36

<http://naszekaszuby.pl/modules/news/article.php?storyid=102>

http://naszekaszuby.pl/modules/news/article.php?storyid=191&com_id=250&com_rootid=244&com_mode=thread&#comment250

<http://piech.kaszubia.com/?p=12#more-12>

<http://piech.kaszubia.com/?p=317#more-317>

http://trojmiasto.gazeta.pl/trojmiasto/1,35612,9527415,Sondaz_na_kaszubskim_portalu__chc_a_ruchu_autonomii.html